

ADATOK A KÁL-VÖLGYI CSEREGYEREK-RENDSZERHEZ

(Cseregyerek
és a borkereskedelem kapcsolata
a 19. század végén—20. század elején)

A nyelvtanulást és a lakóhelytől távoli tájak hasznosítható tapasztalatainak megismerését segítette a gyerekcsere. Hosszabb ideig egy idegen nyelvközegben, kultúrában, szokásláncolatban olyanokat tanulhattak meg a cserében részt vevő gyerekek, amit otthon, szülőfalujukban is hasznosíthattak. Ezáltal tájékozottabbak, önállóbbak lettek otthon maradt kortársaiknál. A személyes kapcsolatok a gyerek családjának anyagi hasznot is jelentettek. A cseregyerek-rendszer ott virágzott, ott volt rá igény, ahol a két vagy több nemzetiség lakta terület egyben jelentős gazdasági érdektől hajtva a termékcserébe irányába esett.

A néprajz mind Ausztriában, mind Magyarországon felismerte a cseregyerek-intézmény jelentőségét. Az első vizsgálatok azonban még nem jelentik ennek az érdekes témakörnek a teljes feldolgozását.

H. P. Fielhauer alapos tanulmányában az alsó-ausztriai és a határos cseh, szlovák területek gyermekcsereit vizsgálta, dunántúli cseregyerekekről az Észak-Mecsek környékéről *Andrásfalvy B.* írt, a magyar—szlovák vonatkozásokhoz *Paládi-Kovács A.* szolgált részletet, országos és történeti kitekintéssel, szép példákkal.¹

Általában Magyarország peremkerületén alakult ki a cseregyerek-küldés, ahol az eltérő természeti adottságokból a termékfelesleg és -hiány úgy alakult ki, hogy csere, kereskedés útján a hiányzó terméket, terményt pótolhatták.

Balaton-felvidék és Nyugat-Magyarország esetében is fennálltak ezek az alapindítékek. Az Alpok közeli kedvezőtlenebb természeti adottságú területek lakóinak gabona-, bor-, hús-, tojáshiányát kellett pótolniuk, míg a Balaton-partiak ipari termékeket, sót, fát, gyümölcsöt vásároltak. Nyugat-Magyarországról, Stájerországból. Ez a kényszer a korábbi évszázadok államközi kereskedése mellett jelentős paraszti—polgári kereskedelmet is éltetett.² A német nyelvtudás tehát gazdaságilag érintette a Kál-völgyi termelőket, parasztokat, kisnemeseket egyaránt. Természetesen nem egyformán nyílt lehetőségük ezt a hatékony nyelvtanulási lehetőséget igénybe venni. Monoszlón egy anekdóta maradt fenn, ezzel kapcsolatban, az 1878-ban született Gaál Gyuláról. Stájer kocsmárosoknak megtetszett a bora, és mindenáron meg akarták venni. Egymásközt csak németül beszéltek, nem tudván, hogy Gaál Gyula is tud németül. A külső jegyek is arra utaltak, mert az öreg boreladó

használt, foltozott ruhában volt. Gaál Gyula azonban nem volt hajlandó alkudni a bor árából, tudva, hogy nagyon megtetszett a vásárlóknak. A borvétel után kisült, hogy németül tud, amire a meglepett kocsmárosok magyarul csak annyit mondtak: „*Ez az ember, van esze és mi boldok.*”

A cseregyerekekről a század elején sem *Gönczi*, sem *Jankó* nem tesz említést. *Kósa* is konkrét adatok nélkül említette, hogy Nyugat-Magyarországon is szokás volt cseregyerekként más községbe menni.³ Mielőtt a Kál-völgyi cseregyerekek visszaemlékezéseit ismertetném, meg kell említenem, hogy ma már ennek összegyűjtése nehéz, mert az egykori cseregyerek többisége nem él. Kevés embertől lehetett élményszerűen összegyűjteni adataimat.

Kővágóörs: Az egykori mezővárosból mentek legtöbben cseregyerekként Nyugat-Magyarországra. Székely Bálint Alhóban (Markt Allhau, Burgenland) a Lappincs folyócska, a stájer határ mellett tanult hentesmesterséget. Feleségét is innen hozta, aki később jött Kővágóörsre Székely Bálint után.

Alhóban tanult Balogh Lajos is, de nem bírta a németes ízű kosztot, ezért hamarabb hazajött, mint Székely Bálint. Ugyancsak az 1900-as évek elején Alhóban cseregyerekeskedett Rózsa István, Baki Gyula, Orbányi Vilmos és Manó is, kővágóörsi módos gazdák gyermekei. 12—14 évesen voltak távol családjuktól.

Koppel Lajos a 20. század elején jött Borostyánkőről (Bernstein, ma Burgenland), Orovcz Bálint csizmadiamester Kálmán nevű fia helyett. Ő ugyancsak ipart tanulni ment a borostyánkői Köppel cipészhez, mint „*cseretestvér*”. A kővágóörsi evangélikus lelkésznel, Novák Eleknél is egy borostyánkői asztaloslegény, Schönfeldige János tartózkodott. Istállóban, gazdaságban dolgozott Borostyánkőn Bocskai Károly és Lajos bátyja, akik ugyancsak *német szót tanulni* voltak.

Salamon Gyula 1913-ban, 13 éves korában ment ki Borostyánkőre. Helyette Krug Adolf — becenevén Dorfi — jött Kővágóörsre. Adolf bátyja, Josef — becenevén Szepi — már az előző évben Révfülöpön dolgozott, Koller vendéglősnél. Kollernek nagy szállodája volt Révfülöpön, így borkereskedelemmel és cenzárkodással (közvetítéssel) is foglalkozott. Mint borkereskedelem kapcsolata Salamon Jánossal, Gyula apjával. Koller közvetített a cseregyereknek fiát kiküldeni szándékozó Salamon János és a magyarul jól tudó Krug Já-

nos borostyánkői bognármester (Adolf és Josef apja) között. 1913 kora nyarán, iskolai vizsga után, mikor Krug János meglátogatta Révfülöpön nagyobbik fiát, magával hozta Adolfot, és Kővágóörsön hagyta Salamonéknál, ugyanakkor Salamon Gyulát magával vitte Borostyánkőre. Gyula édesanyja összepakolt, minden alsó—felső ruhát, egy pár csizmát, és a Kővágóörs-révfülöpi vasútállomásról indultak. Többszöri átszállás után (Tapolcán, Ukkon, Celldömölkön, Szombathe-lyen) érkeztek meg Tarcsafürdőre (Bad Tatzmannsdorf, ma Burgenland). Innen sátoros, csengős postakocsi vitte őket Borostyánkőre.

Krugéknál családtagként lakott, egy ágyban aludt az otthon maradt Krug gyerekekkel. A *Fater* és a *Muter* soha sem verte el. Saját szüleivel rendszeresen levelezett, de sem ő, sem szülei nem látogattak el egymáshoz. A gazdasági — így a földeken, istállóban, állatörzésben, aratásban —, ház körüli munkákban segített. Krugéknak 4 tehene volt, ha befogtak, segített a szállításban is. Legtöbbször ipari fát fuvaroztak haza Salamonfalváról (Sallmannsdorf, ma Burgenland). Ez kb. egy napi járás volt Borostyánkőtől. Bár Salamon Gyula befejezte ekkorra az iskolát, Borostyánkőn még egyszer beiratták a 6. osztályba, amit Kővágóörsön már elvégzett. Az iskolában neki németül, a helybeli gyerekeknek magyarul kellett tanulnia. Ő korábban még nem tanult németül, míg a helyette jövő cseregyerek már tudott valamit magyarul. A magyar — államnely lévén — az iskolában hivatalosan tanított tantárgy volt a nemzetiséglakta területen is. Borostyánkőn felsőöri magyar fiúkkal is találkozott, akik ugyancsak németet tanultak.

Salamon Gyula 1914-ben tért vissza Kővágóörsre, mikor is a háborúba bevonuló bátyja helyét kellett betölteni a családi munkamegosztásban. Vele egyidőben az egyik kővágóörsi nagygazda fia, Kiss Sándor a felsőlövői gimnáziumban (Oberschützen, ma Burgenland) tanult, aki helyett Kurz Linni, egy felsőlövői nagygazda fia jött cseregyerekként Kővágóörsre. Helyismerete és ismeretségi köre miatt 1917-ben Salamon Gyulát megbízták, hogy több családnak hozzon német örzőgyerekeket. Kiss Sándorral együtt 3 német gyereket hozott, egyet maguknak, egyet Kiss Sándorékhoz, egyet pedig Mezriczki Gáborékhoz, Gyimótfalváról (Jormannsdorf), Alsólövőről (Unterschützen) és Máriaalváról (Mariasdorf, ma Burgenland).

Kővágóörsről a 20. század elején Fritz Lajos volt Borostyánkőn cseregyerekként, de helyette nem jött senki.

Köveskálról 1900 körül Kövesdi Károly Stájerországban töltötte cseregyerek-idejét. Helyette egy stájerországi gyerek jött. Kövesdi később családjával is tartotta a kapcsolatot, sőt feleségével együtt nyaralni is kimentek Stájerországba. 1914-ben Gyimótfalvára Györffy Károly ment ki, és helyette egy Johann nevezetű gyerek jött. Mindketten iskolába jártak, kb. egy évig voltak távol szüleiktől. Györffy Károlyhoz annyira jók voltak, hogy még öregkorában is emlegette ezt. A két család között a kapcsolat már régi volt, mert édesanyja öccse, Nagy Kálmán is már annál

a családnál cseregyerekeskedett a 19. század végén.⁴ További cseregyerekek voltak: Kovács Margit, Kovács Mária,⁵ és a Burján fivérek, Géza és István. Ők 1917-ben Pinkafőn (Pinkafeld, ma Burgenland) lettek cseregyerekek, helyettük egy Frici nevezetű gyerek jött, aki nem tudott magyarul.

Köveskálon két módos nagygazdacsalád — a Burján és a Kaszás testvérek — élt, akik „*a szegény embert tartották*”, birtokaikra dolgozni hívták. A szegény napszamosok így két csoportot képeztek: vagy Burján munkása, vagy Kaszás munkása lehetett. A rang- és vagyonszűrséget, a versengést a község lakossága kicsúfolta. Eszerint az egyik nemzetes asszony elküldte a szolgálóját a másikhoz egy karéj kenyérért. Erre az visszaüzent, mondd meg a nemzetes asszonynak, hogy a nemzetes asszonynak nincs kenyere. Cseregyerekek is csak a módosabb gazdák, iparosok fiai mehettek, mert a cserébe jövő gyereket is el kellett tartani, olyan színvonalon, ahogy a saját fiaikat is ellátták. Ezt pedig csak ők engedhették meg. A szegény napszamosoknak, parasztnak emellett szükségük volt gyermekek munkájára, segítésére. Ezekből az okokból ez a réteg nem tudta a Kál-völgyéből cseregyerekek küldeni fiait, lányait. Osztályhelyezete tehát megszabta lehetőségeit, ami a további tanulásban, szakképzettség megszerzésében is korlátozta a szegényebb népréteget.

A Burján gyerekek elég durvák voltak, így a cseregyerek nem is maradt sokáig, egy hónap után elment. Az öreg Burján jó viszonyban volt öri Pál Sándorral, felsőöri borkereskedővel. Szőlejükbe egy mély kutat fúrtak: „*Satikút*”, ahonnan vizet a kútjog megszerzése után más szőlősgazdák is vihettek.

Burjának és családjának tetszhetett a gazdag, határozott, vállalkozó szellemű Pál, s amikor saját és családja lehetőségeit mérlegelte, a német nyelvtanulás és nyelvismeret feltétlenül megfordulhatott a fejében. Nagy borkermelő volt, akitől ugyancsak sok német kocsmáros vásárolt bort. Ugyanakkor összejártak a Fábian családdal, ahol a fiú, Zsigmond, szintén Pinkafőn volt cseregyerek 1919—20-ban, 16—17 évesen. Helyette Fritz Hugó jött Köveskálra. Mivel Fábianék is nagygazdák voltak, a pinkafői cseregyerek a cselédekkel foglalkozott. Fábian Zsigmond feleségét is Pinkafőről hozta, Fliegenschnee Annát.

Monoszló: A monoszlói cseregyerek-rendszer megvilágításához először meg kell ismerni egy stájer borkereskedőt, Johann Hobersachot. Hobersach grázi borkereskedő volt, aki erről a vidékről szállította a bort az első világháború előtt. 1914-ben saját faanyagából (deszkafűrészgépe és erdeje volt) épített Révfülöp szőlőhegyén egy faépületet, ami vastag gerendaalapon állt. Szőleje is volt itt, a Császa-szőlőhegyen, ahová az ún. *Jancsi*-kutat építette. Ez szivattyús kút volt, ami akkor még ezen a vidéken újdonságnak számított. Magyarul is tudott, összejárt több, Kál-völgyi nagygazdával. Kerkápoly István részére — akivel jóban voltak, egy társaságba jártak — egy vörösfenyőből készült szivattyús kutat hozott Hobersach. Kerkápoly István gaz-

dag, nemesi származású gazda volt, Zala megye alispánjának unokája. Mulatós ember hírében állt. 10 kh szőleje nagy értéket jelentett. Egyik fia, Géza, Tarcsafürdön volt cseregyerek, helyette Kirschbaum Lujza jött. A címet ismeretség révén, Nagy Csekő Kálmán két fiától kapta, Ferenc és Zoltántól, akik Hobersachéknál Stájerországban, Grázban voltak cseregyerekek. Csekő Kálmán második unokatestvére volt Kerkápoly Gézának, és ugyancsak Károly Zoltánéknak, akik mostoha-unokái lettek őri Pál Sándornak. Kerkápoly Géza felesége német lány volt, aki Monoszlón németet is tanított. Kerkápolyékhoz Kirschbaum Lujza után az öccse, Ferenc is Monoszlóra jött. A két család, vagyis a monoszlói Kerkápoly és a tarcsafürdői Kirschbaum család között jó, szoros baráti kapcsolat alakult ki. A gyerekek itteni élményeik, benyomásaik és baráti társaságuk révén 1921-ben, Burgenland megalakulásakor, Nyugat-Magyarország elcsatolásakor magyaroknak vallották magukat, állampolgárságukat megtartva. Ez azért volt nagy szó, mert az akkori nacionalista, nagynemiei propaganda hatására sok, német nemzetiségű magyarországi lakos vált meg örömmel Magyarországtól. Kirschbaumék döntésének indítéka érthetővé válik, mert Ferenc régi jó barátja Rác György köveskáli katolikus tanító volt. Kirschbaum Ferenc tanítói állást is kapott, húga, Ilus pedig egy magyar jegyzőhöz ment hozzá!

A 20. század elején ugyancsak Hobersachéknál töltötte Grázban cseregyerek-idejét Szabó Bálint. Katonaidejét letöltve — 1920 előtt — visszament Nyugat-Magyarországra és özögyerekként két fiút hozott magával Öribükkösdről (Buchschachen, ma Burgenland). Az egyik fiút, Krauz Ludwigot Kerkápoly Jánoséknál hagyta, a másikat magukhoz vitte. Ludwig 3 évig maradt Monoszlón, magyarul jól megtanult, iskolába járt, különösen megszerette a betyárballadákat. Ludwig bátyja Márkus Gáboréknál volt, bár Márkuséktól nem ment Öribükkösre cseregyerek. Kerkápolyék és Krauzék között tartós baráti szálak alakultak. Mikor Ludwig nővére férjhez ment egy felsőöri fényképészhez, Brassi Gusztávhoz, az esküvőre meghívták a kisebbik Kerkápoly fiút, Pált is.

A cseregyerekek mindig németül káromkodtak, ami a magyar társaikban, mint örök emlék maradt meg.

Ma Monoszlón laknak a felsőöri Pál Sándor jog, de nem vér szerinti leszármazottai. Pál Sándor borkereskedő a balatonhenyei nagygazda Balogh Dezső özvegyét vette el. 1901-ben már Köveskállán pincét épített, amit később még kétfelével gyarapított. Pál magyarul alig tudott, bár büszkén mondogatta magáról, hogy ő „szityá mágyár”. Úgyes kereskedő volt, aki üres szekereket nem járatott, felsőöri fényördejéből faanyagot, szőlőkarót, léceket fuvaroztatott. Monoszlón Károly Zoltánék kukoricagőréja is ilyen faanyagból épült. Gazdagságára példa, hogy halála után 1927—28-ban mindent eladtak Felsőörben, aminek értéke 25 000 pengő volt akkor. Ezt az összeget 5 mostohaunokája örökölte, mert özv. Balogh Dezsőnével kötött házasságából gyermek nem született. Így lett örökös a Károly család, Károly

Gyula, István, Zoltán, László és egy leánytestvér, kik 5—5000 pengőt kaptak. Az unokák közül cseregyerekként senki sem volt kint, bár apjuk, Károly István tudott németül. A fiúk közül csak István ment 1933-ban Thuringiába, Zingenbe 6 hónapra, az akkor Füreden szervezett kölcsönös gazdasági csere résztvevőjeként. Az akciót dr. Tölgyesi szervezte meg.

Szentbékkálláról 1905—8 között 15—16 évesen Neuperger Lajost és Kis János fiát vitték cseregyerekként Stájerországba vendéglőbe, ahonnan fiukat hoztak helyettük. A magyar fiúk ott dolgoztak a vendéglőben. A stájer vendéglős egy évre vitte a fiukat el, a következő évi borszállításkor hozta vissza őket. Kis Jánoséknál, állatorzással megbízott stájer fiúcska egyszer kártyázás közben tördelve kiáltott fel jó lapjárása láttán: „*Enyém a kartcsa, Kis Jancsi a marha!*” Vagyis, hogy övé a kártya és az őrzött marha Kis János gazdáé. Szentbékkállán 1918-ban német gyerek volt Janka Gyuláéknál is, akit állatorzés közben Lengyel Lajos tanítgatott magyarul. Ezt a fiút is kocsmáros hozta magával a községbe. 1922 körül Vitnyédről (Sopron m.) Horváth nevezetű kocsmáros a lányát hozta Szentbékkállára. A mai buszmegálló melletti, szélső házban Oltárctzi Józseféknél egy évig tanulta a magyart és dolgozott, a ház körüli női munkákban segítve. Az iskolát már Vitnyéden befejezte. Oltárctzi egyik fiának, Lajosnak a bérmaapja a vitnyédi kocsmáros volt.

Mindszentkálláról az egyik leggazdagabb, legtöbb bort termelő gazda fia, Gelencsér Erazmus járt Nyugat-Magyarországon *német szót tanulni*. Helyette ugyancsak jött magyart tanulni egy fiú. Erazmusnak „*kemény feje volt*”, nem tanult meg németül. Pék Margit is cseregyerekként ment Nyugat-Magyarországra.⁶

Kékkútról Győri Sándor fiát a borszállító stájer kocsmáros cserélte a fiával el egy évre nyelvet tanulni. A legénykének nehezen ment a magyar, sokszor akadozott. A gyerek pajtásai biztatták: „*ne dadogj, hanem úgy mondd, ahogy mi mondjuk*”.

A cseregyerekek sok újdonságot, szokatlant, ugyanakkor ésszerű dolgot láttak Stájerországban, Nyugat-Magyarországon. A látottak feldolgozása, megértése, majd esetleg a Balaton-felvidéken alkalmazása nagyon hasznos volt. Ugyanakkor ennek ismerete néprajztudományunknak is rendkívül érdekes, izgalmas kérdéseket vet fel! Most csak jeleznék pár olyan emléket, ami különösen szokatlan volt a Kál-völgyi cseregyerekek részére. Nem szabad elfelejteni, hogy általában módos nagygazdák gyermekei voltak, akiknek anyagi lehetőségük tellett az újabb, modernebb eszköz, technológia, anyag megvalósítására, bevezetésére.

Borostyánkő környékén szokatlanak tűnt a sok vetett mák, aminek virágától díszlett a határ. A mákszemeket szelelőrostán tisztították. A községnek közös burgundi répaföldje volt, mint közbirtokossági terület. Lóherét nagyban természetesen a magjáért, értékesítésében, a mákmaghoz hasonlóan, ügynökök segédkeztek.

A kenyérgabonát még 1913-ban is sarlóval

aratták. Kevés kenyérgabonájuk miatt nagy becsülete volt, vigyáztak minden kalászra. Óvatosan kévébe kötötték, a kévéket darabonként a fejükön szállították. A cseregyereket ezt furcsállották, mivel szülőfalujukban 4 kévét cipeltek, nagy szemvesztéssel. Kettőt a hónap alatt, kettőt pedig a kötésénél megfogva maguk után húztak. Borostyánkőn nem keresztbe, hanem kévébe rakták a kévéket, 9-et egy csomóban, a talpszárúkkal, a *tussal* leállítva a földre, egymáshoz támasztották őket. A 10-et pedig — a *hujdot* — a kötés felett megtörték és körkörösén lehajlítva, mint egy sipka, ráhúzták a 9 álló kévére. Így ez az eső ellen is védett, ugyanakkor a földre sem ért a gabonaszem. Az árpát már takaróskaszával aratták.

Itt láttak először 2 kormánylemezü, 3 eke-szarvú váltva forgató ekét. Ez „csodá”-nak számított, külön megcsodálták, hogy minden barázdahúzaskor a másik eke mélyedt a földbe. Így mindkét tehén *barázdás* volt, vagyis az előbb húzott barázdában kellett hogy menjen.

Érdekességnek számított, hogy sokkal több tejet és tejterméket fogyasztottak a borostyánkőiek, mint amit a Kál-völgyi gyerekek megszoktak otthon. Minden második nap köpültek. Reggelire a kenyérszűkösség miatt héjában sült krumplit ettek forrón, tálkába kiöntött hideg tejbe mártogatva. A felforralt tejet nem cukorral, hanem sóval itták. Poharak helyett kis tálkákból ittak.⁷

Monoszlón Károly István német cserepartnere azt mondta, hogy „100 év különbség van köztünk” — mármint az országok között. István Németországban látta, hogy a burgonyát minden 2. ekefordításba és arasznyi távolságra ültették. Így végeredményben sorművelés alakult ki. Ezt bevezette saját birtokukon is, a korábbi 3 ekefordítás és minden kislépésre való vetés helyett. Teljes talaj-előkészítést, istálló- és műtrágyázást kezdett alkalmazni, amit az 1930-as évek elején alig-alig lehetett látni a Kál-völgyben.

A fentebbi adatok is bizonyítják, hogy a Kál-völgye községeiben, főleg a mezővárosokban, a cseregyerek-akciók a 19. század végén, a 20. század elején a nyelvtanulást, a szakmai tapasztalatszerzést és tájékozódást segítették. Az országhatár átrendezésével, a nyugat-magyarországi, stájerországi cseregyerekek száma, a cserék gyakorisága lecsökkent, és szinte meg is szűnt. 1922 után cseregyerekről nincs adatunk, az 1930-as évek elején pedig aki Monoszlóról Németországban kint volt, az kimondottan szervezett mezőgazdasági tanulmányúton járt kint. A Kál-völgyi községek intenzív részvétele a nyugat-magyarországi, stájer gyerekcserében azért érdekes és különös, mert nem kétnyelvű terület. Sokkal inkább nyomós érvek foghatjuk fel az 1921-ig virágzó borkereskedelmét, a hagyományos borértékesítési rendszerét. Ennek tökéletes funkciójához szükség volt a német nyelv bizonyos fokú ismeretére, a személyes kapcsolatokra, amit éppen a cseregyerek intézményén keresztül lehetett biztosítani. A borvásárló kocsmáros és az eladó gazdagyerekek, majd felnővén a borértékesítésnek továbbra is biztos pontja maradt az ismeretségben — egyes családoknál kimondottan jó barátságban — élő borvásárló és a boreladó. A cseregyerekek 10—16 éves koruk között mentek Nyugat-Magyarországra, Stájerországba. Nyelvtanulásukat nemcsak környezetük biztosította, hanem mint beiratott iskolai tanulók, jobban elsajátíthatták a német nyelvet. Tapasztalataik meghatározóak voltak felnőttkorukban is.

A cseregyerek intézményét és előnyös hatásait csak a módosabb, nagyobb gazdák, egykori nemeseik és értelmiségi családok gyerekei élvezheték. A napszámosok, kisparasztok, törpebirtokosok automatikusan kiszelektálódtak, még gondolni sem lehetett gyermekeik előnyös ismeret-, tudágyarapítására. Náluk a gyermekmunkának fontos része volt a családi munkaszervezetben. A gyerekcseré így kiváltsága lett egy rétegnek a Kál-völgy nyolc községében.

JEGYZETEK

1. H. P. Fielhauer, 1978 (1981), Andrásfalvy B. 1972., Paládi—Kovács A. 1981. és 1982.
2. Csoma Zs. 1981—83.
3. Vö. Gönczi F. 1914., Jankó J. 1902., Kósa L. 1981. 146.
4. Az édesanya, Nagy Irma 1879-ben született, férje Györfly István 1869-ben született és meghalt 1914-ben. Sebastyén Gábor ev. ref. lelkész 1892. VI. 8-i igazolása alapján.
5. Lukács Lászlónak köszönöm barátsággal adatát erre a cseregyerekekre.
6. Lukács Lászlónak köszönöm barátsággal adatát erre a cseregyerekekre.
7. A tejnek szózott ízesítésére vonatkozó adatot Lukács Lászlónak köszönöm.

Adatközlőim:

Balatonhenye:

özv. Böde Józsefné, 1905.

Kövágóórs:

Kurányi Kálmán, 1914.

Horváth Imréné Kankó Anna, 1923.

Salamon Gyula, 1900.

Köveskál:

Károly Lászlóné Hoffmann Gizella, 1911.

Györfly Erzsébet, 1904.

Gombás Dénesné Csekő Vilma, 1907.

Sebastyén Gyuláné, 1910.

Sebastyén Gyula, 1910.

Leopold Ferencné Györfly Sára, 19

Kékkút:

Sulyok Ferenc, 1928.

Horváth István, 1904.

Rácz Imre, 1901.

Horváth Istvánné Rácz Agnes, 1914.

Heiter Erzsébet, 1915.

- Mindszentkál: Szalai Elekné Schlemmer Mária, 1905.
Kovács Gyula, 1897.
Kovács Gyuláné Kiss Ilona, 1908.
Horváth József, 1910.
Dömötör Károly, 1896.
- Monoszló: Id. Károly Zoltán, 1909.
Kerkápoly Pál, 1903.
- Salföld: Nagy Mihály, 1899.
Steiner József, 1898.
- Horváth Ferenc, 1903.
Szóke Pál, 1928.
- Szentbék-kál: Tomsics József, 1892.
Lengyel Lajos
Németh Gyuláné Németh Gizella, 1914.
Istváni Antal, 1909.
Huszár Imre, 1908.
- Tapolca: Mayer Károly, 1928.
Özv. Pajznerné Szókrón Rózsa.

IRODALOM

- Andrásfalvy B. 1972. Néprajzi jellegzetességek az észak-mecseki bányavidék gazdasági életében. Bp., Dunántúli Tudományos Gyűjtemény. 107.
- Csoma Zs. 1981—83. Nyugat-magyarországi termény-fuvarosok. (Adatok a dél-burgenlandi paraszti borkereskedelemhez és bormértékekhez.) Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei (1981—83) 183—209.
- H. P. Fielhauer. 1978. (1981.) Kinder-Wechsel und „Böhmisch-Lernen“. Sitte, Wirtschaft und Kulturvermittlung im früheren niederösterreichisch-tschechoslowakischen Grenzgebiet. Österreichische Zeitschrift für Volkskunde. Bd. XXXII. 115—148.
- Gönczi F. 1914. Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Kaposvár.
- Jankó J. 1902. A Balaton-melléki lakosság néprajza. Bp.
- Kósa L. 1981. Gyermekcsere és nyelvtanulás. A II. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. I. Szerk.: Eperjessy Ernő, Krupa András. Bp. Békéscsaba.
- Paládi-Kovács A. 1981. Výmena deti. Styky medzi obyvateľstvom a výuka jazyka v niekdajšom Gemeri. In.: Teoretické a praktické problémy národopisného výskumu maďarskej národnosti v Československu. Bratislava. 91—100.
- Paládi-Kovács A. 1982. Cseregyermek. Népi kapcsolatok és nyelvtanulás a régi Gömörben. Kortárs, XXVI./2. 312—316.

ZSIGMOND CSOMA

ANGABEN ZUM AUSTAUSCHKIND-SYSTEM VON KÁL-BECKEN

Das Verschicken von Austauschkindern bildete sich an den Randgebieten von Ungarn aus, dort, wo durch die voneinander abweichenden Naturbedingungen der Produktenüberschuß und -mangel so entstanden sind, daß die fehlenden Produkte durch Tausch und Handel beschafft wurden. Das System der Austauschkind begünstigte das Erlernen von Sprachen und die Vermittlung anwendbarer Erfahrungen aus Gegenden, die vom Wohnort entfernt lagen. Angeregt von der fremden sprachlichen Umwelt und Kultur konnte das an dem Austausch teilnehmende Kind auch in seinem Heimatdorf anwendbare Sachen erlernen.

Diese Grundbedingungen bestanden auch in den Gebieten nördlich vom Plattensee und in Westungarn: das erstere lieferte Wein, Tiere und Eier, von letzterem wurden Industrieprodukte, Salz, Holz und Obst verkauft. Diese Beziehung förderte auch einen beträchtlichen Handel zwischen Bauern und Bürgern. Die deutschen Sprachkenntnisse erstreckten sich ebenfalls auf die in den Dörfern des Kál-Beckens lebenden Bauern und den Kleinadel. Die Dörfer des untersuchten Gebietes hielten mit den Gebieten von Steyerland und Westungarn Austauschkind-Beziehungen aufrecht.

Solche Beziehungen bestanden zwischen Kővágóórs und Alhó (Markt Allhau), Borostyánkő (Bernstein), Felsőötvö (Oberschützen), Alsóötvö (Unterschützen), Gyimótfalva (Jormannsdorf), Máriaifalva (Mariasdorf). Aus sämtlichen Dörfern zogen die Kinder wechselseitig zum Erlernen der Sprache und des Berufes aus. Köves-

kál stand mit Gyimótfalva (Jormannsdorf) und Pinkafő (Pinkafeld) in Beziehung. So brachte beispielsweise Zsigmond Fábrián auch seine Frau, Anna Fliegenschnee aus dem letztgenannten Dorf mit.

Die Gemeinde Monoszló hatte mit Graz, Tarcsafürdő (Bad Tatzmannsdorf) und Óribükkösd (Buchschachen) Verbindungen. Szentbék-kál, Kékkút standen mit der Steyermark, Mindszentkál mit West-Ungarn in Austauschkind-Beziehungen. Die in Österreich und Westungarn gesammelten Erfahrungen wurden von den Austauschkindern auch am nördlichen Ufer des Plattensees angewendet, wo sie sowohl im Hinblick auf die Bewirtschaftung, als auch auf die Ernährungsge-wohnheiten Neues einbrachten.

Das Austauschkind-System begünstigte am Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts sowohl die Erlernung der Sprache als auch das Sammeln fachlicher Erfahrungen und die fachliche Orientierung. Das System löste sich nach 1921 auf. Aber die Institution der Austauschkind und ihre vorteilhaften Auswirkungen konnten von Kindern gut bemittelter Landwirte und der Adels und Intelligenzfamilien genossen werden. Die Kinder der Tagelöhner, Landarbeiter und Kleinbauern hingegen wurden durch die Arbeitsorganisation innerhalb der Familie benötigt, an einen vorteilhaften Ausbau ihrer Kenntnisse konnten sie nicht denken.

So wurde der Kinderaustausch im Kál-Becken zum Privileg einer Schicht.

